

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 4 - Number:12, p. 21-31, Summer 2020

BAHRİ'NİN HAC MENZİLNÂMESİ BAHRI'S PILGRIMAGE RANGE BOOK

Öz

Müslümanlar için dinî bir fariza olan hac vazifesi münasebetiyle her yıl Hicaz bölgesinde bir nüfus hareketliliği meydana gelmektedir. 1517 yılından itibaren yaklaşık dört asır hac kervanlarının güvenliği ve güzergâhların belirlenmesi Osmanlı Devleti'nin himayesinde gerçekleşmiştir. Bazı Osmanlı müellifleri hac yolculuğu izlenimlerini kaleme alarak bu türde bir literatürün meydana gelmesini sağlamıştır. Bu metinler kendi aralarında menâsik-i hac ve menâzil-i hac adı altında iki ayrı grupta değerlendirilmektedir. Hac seyahatnâmeleri, seyahat sırasında uğranan yerlerle ilgili bilgi barındırması, hacca gitmek isteyenler için kılavuz olması ve eser sahibinin yolculuğunu anlatması bakımından önemlidir. Bu türde kaleme alınmış metinlerden birisi de Bahri'nin Üsküdar'dan Şam'a kadar olan menzilleri konu edindiği manzum eseridir.

Kaynaklarda Bahri mahlasını kullanan şairler arasında hac seyatini kaleme alan bir kişiden bahsedilmez. Manzumede hac kafilesinin yolculuk sırasında uğradığı menzillerden hareketle eserin müellifi olan Bahri'nin 17. asırdan sonra yaşadığı düşünülmektedir. Hakkında net bir bilgi bulunmayan şair, metinden anlaşıldığı kadarıyla hac farizasını yerine getirmiştir. Hac yolculuğu sırasında uğranan yerler hakkında tanıtıcı bilgiler verdiği için bu metin bir menzilnâme özelliği taşımaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde uğranan menziller sıralanmış, bazı yerler hakkında kısa ve gerekli bilgiler verilmiştir. Bir sanat kaygısı güdülmeden kaleme alınan eserde sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir. Bu makalede Bahri'nin hac manzumesi tanıtılmış ve eserle ilgili inceleme yapıldıktan sonra mesnevinin metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hac, Seyahatnâme, Bahri, Menzil, Mesnevi

Abstract

A population movement takes place in the Hejaz region every year due to the pilgrimage, which is a religious assumption for Muslims. Since 1517, the safety of the pilgrimage caravans and the determination of the routes have taken place under the auspices of the Ottoman Empire. Some Ottoman authors wrote a work that depicts their pilgrimage impression. Pilgrimage travelbooks are evaluated in two different types, namely menasik-i hac and menazil-i hac. Pilgrimage travelbooks are significant in terms of providing information about the places visited during the trip, being a guide for those who want to go on a pilgrimage and telling the travel of the author. One of the texts written in this type is Bahri's verse work, in which he mentioned about the ranges from Üsküdar to Şam. There is no mention in the sources of a person who wrote the pilgrimage among the poets who used the pseudonym Bahri. It is believed that the writer lived after the 17th century by looking at the places where the pilgrimage lingered during the journey. The poet without clear information about him, performed the pilgrimage as it is understood from the text. This text has a range feature as it gives brief information about the places visited during the pilgrimage. The text in question was written in the form of mesnevi, and very brief information was given about the ranges visited. A plain and understandable language was preferred in the work, which was written without an art concern. In this article, firstly, Bahri's pilgrimage is introduced and then the related mesnevi is examined the text of the work is presented.

Keywords: Pilgrimage, Travelbook, Bahri, Range, Mesnevi

Arařtırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.05.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Koyuncu
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
fkoyuncu06@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0118-1566>

DOI:

<https://doi.org/10.31455/asya.737944>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Koyuncu, F. . (2020). Bahri'nin Hac Menzilnâmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Arařtırmalar*, Year:4, Number: 12, Summer, p. 21-31.

GİRİŞ

Arapçada “gitmek, yönelmek, ziyaret etmek” anlamlarına karşılık gelen “hac” kelimesi terim olarak, imkânı olan her Müslüman’ın belli bir vakitte Mekke’de bulunan Kâbe, Arafat gibi kutsal yerleri ziyaret etmek ve bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. İslam’ın dışındaki inanışlarda da kutsal kabul edilen yerlerin olduğu ve buralara ziyaretlerin yapıldığı bilinmektedir. İslamî kaynaklara göre hacın Hz. Âdem zamanına kadar uzanan kadim bir tarihi vardır (Harman, 1996: 382-383). Dünyanın her yerinden Müslümanlar belli bir tarihte hac vazifesini yerine getirmek için kutsal kabul edilen beldelere gelmektedir. Tarihî seyir içerisinde bu menzillere ulaşmak için güzergâhlar oluşturulmuştur.

Her yıl düzenlenen ve bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonu, 1517 yılında Hicaz’ın Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi ile yaklaşık dört asırlık bir zaman diliminde Osmanlı Devleti’nin sorumluluğu altına girmiştir. Bu dönemde her yıl Şam ve Kahire olmak üzere iki farklı güzergâhtan hac kervanları Mekke ve Medine’ye ulaşmıştır. Bu yollarda menzilhaneler, kervansaraylar ve hanlar yapılmış, yollardaki geçit yerlerinin korunması için hac emirlikleri kurulmuştur. Anadolu, İran, Orta Asya ile Halep ve Bağdat gibi bazı Arap beldelerinden gelip Şam’da toplanan hacılar Şam Emîr-i hacc’ının; Kuzey Afrika çevresinden gelip Kahire’de toplanan hacılar ise Mısır Emîr-i hacc’ının sorumluluğu altında Mekke ve Medine’ye olan seyahatlerini gerçekleştirmiştir (Armağan, 2000:76). Her yıl surre alayları için güvenlik tedbirleri alınmış, taşra idarecilerine fermanlar iletilerek gerekli önlemlerin alınması sağlanmıştır. Osmanlı hükümdarları kutsal beldelerde bulunan fakirlere, Harem-i Şerif’te hizmet eden imam, müezzin gibi din görevlilerine çeşitli hediyeler ve paralar göndermiştir. Bu hediyelerin takdim edilmesinde kutsal beldelere duyulan sevgi ile beraber hükümdarın şanını gösterme arzusu da vardır. Karadan hac yolculuğunun yapıldığı zamanda surre alayı Receb ayının on ikinci gününde İstanbul’dan merasimle gönderilmiştir (Atalar, 2015: 113-114). Süveyş kanalının açılmasından sonra hacca deniz yoluyla ulaşım sağlanmıştır. Kızıldeniz üzerinden Cidde’ye ulaşan kafile oradan Mekke’ye hareket ediyordu. II. Abdülhamit’in saltanatı zamanında Hicaz demiryolu yaptırılmışsa da 1908’de Medine’ye ulaşan hattın Mekke ve Cidde’ye uzatılma düşüncesi gerçekleştirilememiştir. Bu hat daha çok asker ve mühimmat taşımak için kullanılmıştır (Özcan, 1996: 400).

Osmanlı Devleti’nde posta teşkilâtı ve ordunun konaklama noktaları için menzil terimi kullanılmıştır. Menziller işlevleri bakımından ulak menzilleri, askerî menziller ve hac menzilleri gibi farklı isimlerle anılmıştır. Hac kafilelerinin ihtiyaçlarını gidermek üzere uğradıkları mekânlara hac menzili adı verilir. Kervanların konakladıkları mekânlar hakkında bilgi vermek için kaleme alınan eserlere menzîlnâme denmektedir. Yaklaşık sekiz aylık bir yolculuğu tasvir eden hac konulu menzîlnâmelerde hacıların yol güzergâhları, konaklama menzilleri tanıtılarak hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu tür eserlerde konakların durumu; menzillerde bulunan mescit, cami, han ve ziyaret mekânları hakkında malumat mevcuttur. Konaklarda hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve alışveriş gibi imkânların bulunup bulunmadığı bilgisi verilmektedir. Özellikle menzillerin güvenilirliği, buralarda karşılaşılabilecek zorluklar ve halkın durumu hakkında bilgiler sunulmaktadır. Konaklar arasındaki mesafelerin ve hangi menzilde ne kadar süre kalındığının bahis konusu edildiği eserlerde haricî bilgilere fazla yer verilmez (Sak ve Çetin, 2005: 210).

Dört halife döneminden itibaren yapılan fetihlerle beraber yeni yerleri keşfetme ve tanıma maksadıyla Müslümanlar tarafından seyahatler düzenlenmiştir. Bunun neticesinde bazı seyyahlar yolculuk hatıralarını kaleme almışlardır (Yazıcı, 2009: 9). Klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan dinî unsurlar birçok metinde müstakil olarak bahis konusu edilmiştir. Bunlar arasında manzum ve mensur hac seyahatnâmeleri de sayıca fazladır. Bu seyahatnâmeler muhtevalarına göre iki grupta incelenmektedir. Buna göre gidilen konakların bahis konusu edildiği eserler menâzil-i hac, hacın şartlarının anlatıldığı metinler menâsik-i hac olarak sınıflandırılmaktadır. Bu eserler kendi aralarında hac el kitabı, rehber nitelikli seyahatnâmeler, hatıra ve rapor nitelikli seyahatnâmeler, edebî hac seyahatnâmeleri olarak gruplandırılmaktadır (Coşkun, 2002: 6-7). Hac seyahatnâmeleri kervanlara dâhil olan hacı adaylarının yolculuğunu tasvir etmesi ve İstanbul’dan Mekke’ye kadar uzanan geniş bir coğrafya ile ilgili doğrudan bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Türk edebiyatında Ahmed Fakih’in (ö. 14. yy.) *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’s-Şerife’si*¹, Gubârî’nin (ö. 1566) *Menâsik-i Hacc*²,

¹ bk. Hasibe Mazioğlu, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi’s-Şerife*, TDK Yayınları, Ankara, 1974.

² bk. Âmine Gül, *Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Abdurrahman Hibri'nin (ö. 1676) *Menâsik-i Mesâlik*'i³ ve Nâbi'nin (ö. 1712) *Tuhfetü'l- Haremeyn*'⁴ hac seyahatnâmesi türünde kaleme alınan eserler arasındadır. Ayrıca Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* adlı meşhur eserinin bir bölümünde hac yolculuğunu anlatmıştır.⁵

Klasik Türk edebiyatı sahasında yazılan hac konulu eserler arasında menzîlnâme türünde birçok metne rastlanmaktadır. Hac seyahatinin anlatıldığı bazı metinler birkaç türün özelliğini barındırabilir. Mesela rehber niteliğindeki bir eserde menzîlnâme özelliği de görülebilir. Hac menzîlnâmesi kaleme alan şairlerden biri Sulhî'dir (ö. 17. yy.). Müellif, eserinde Şam ile Hicaz yolu üzerinde bulunan menzilleri bahis konusu etmiştir (Donuk, 2017: 85). Yine Servet (ö. 17. yy. ?) mahlaslı bir şair Pendik'ten Mekke'ye kadar olan yolculuğunu nakletmiştir (Donuk, 2017: 13). Hasan Rızaî (ö. 17 yy. ?) hac konulu eserinde Üsküdar'dan başladığı seyahatini anlatmış ve buradaki menziller hakkında bilgiler vermiştir (Coşkun, 2012: 16-17). Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1706) 1698 yılında gerçekleştirdiği hac seyahatini kaleme almış, burada Üsküdar'dan Şam'a oradan da Fatıma Vadisi'ne kadar olan konakları tanıtmıştır (Donuk, 2019: 123). Edirmeli Nâtık (ö. 1129/1716-1717), *Tuhfe-i Nâtık* adlı eserinde 1707 yılında tamamladığı hac yolculuğunu anlatarak İskenderiye'den Mekke'ye kadar olan güzergâhları tavsif etmiştir (Aksoyak, 2012: 11). Bir diğer menzîlnâme özelliği taşıyan eser Cüdi'ye (ö. 1756'dan sonra) aittir. Şair, Şam ve Mekke arasında yer alan konakları kaside nazım şekliyle anlatmıştır (Koyuncu, 2017: 177). Yine Fethî (ö. ?) mahlaslı bir şair 153 beyitlik eserinde Mısır'dan Medine'ye kadar uğradığı konakları bahis konusu etmiştir (Kiraz, 2020: 310). Yukarıda bahsi geçen eserler hac menzîlnâmesi türünde kaleme alınmış bazı metinlerdir.⁶

Hac seyahatini anlatan müelliflerden biri de Bahrî'dir. Şair eserinde Üsküdar ile Şam arasında uğranan yerlerin ismini sıralayarak menzillerle ilgili kısa bilgiler vermiştir.

1. Eserin Müellifi Bahrî

Biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Bahrî mahlasını kullanan birçok şaire rastlanmaktadır.⁷ Bu şairlerle ilgili verilen bilgilerde hac seyahatini kaleme alan bir müellife rastlanmamıştır. Coşkun'a göre kervanın Halep'ten geçmemesi bu eseri yazan Bahrî'nin 17. asırdan sonra yaşadığını göstermektedir (Coşkun, 2002: 15). Kaynaklarda adı geçen Bahrî mahlaslı şairlerden Yusuf Bahrî'nin hacca gittiğine dair bir bilgi mevcuttur. Vezirköprülü olan Yusuf Bahrî'nin 1750-1760 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Müellif, Amasya, İstanbul, Kastamonu, Mısır'da tahsil görmüş ve hacca gitmiştir. 1785 yılından sonra Çorum'a yerleşen Bahrî hadis, fıkıh, tefsir, bedi ve beyan gibi ilim dallarında ders vermiştir. Kırk üç yıl Çorum'da müderrislik ve vaizlik yapan Yusuf Bahrî 1829 yılında vefat etmiştir (Bayram, 2014). İncelediğimiz eseri kaleme alan Bahrî kaynaklarda adı geçen kişilerden biri olabileceği gibi onların haricinde biri de olabilir. Elde bulunan metin ve kaynaklardaki nakıs bilgiler çerçevesinde bu eserin müellifi olan Bahrî hakkında bir şeyler söylemek güçtür. Eserden anlaşıldığına göre şiire kabiliyeti çok fazla olmayan Bahrî, hac kervanına katılmış ve hac farızasını yerine getirmiştir.

2. Bahrî'nin Hac Menzîlnâmesi

Bahrî'nin kaleme aldığı hac menzîlnâmesinin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Mihrişah, 322/5 numarada kayıtlıdır. Eser 195x110, 150x75 mm ebatlarında olan bir yazmanın 14a-15a varakları arasında yer alır. Metnin başlığı olarak "Üsküdar'dan Şâm-ı Şerif'e Varınca Yolda Vâki' Olan Konaklardur 'Ale't-tertib Tahrîr ü İnşâ Olındı" yazılıdır. Eserin bulunduğu 100 varaklı yazmada seçme metinler vardır. Yazma nüshanın temellük kaydında 1264/1848

³ bk. Sevim İlgürel, "Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S 6, 1975, s. 111-128; Sevim İlgürel, "Menâsik-i Mesâlik", *İÜEF Tarih Dergisi*, S 30, 1976, s. 49-54.

⁴ bk. Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbi'nin Tuhfetü'l- Haremeyn'i*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

⁵ bk. Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9. Kitap, haz. Yücel Dağlı vd., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

⁶ Hac menzilleri hakkında ayrıca bk. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, *Hac Menzîlnamelerinde Osmanlı Şehirleri*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2018.

⁷ bk. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâ'ili*, C I, haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 90-91; Sadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C 2, İstanbul, 1936, s. 680-687; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 64-65; Yeşim Çınar, *Bahrî Çelebi Söz ü Sâz-ı 'İrfân*, Universitât Wien, Wien, 2013; Coşkun, age., s. 15. Ayrıca Murat Öztürk kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan Letâifname sahibi Bahrî adlı bir müelliften bahseder. Bk. Murat Öztürk, "Bahri Efendi'nin Letâifnâme'si ve Letâifnâme'sinden Mizah Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 2017, s. 75-96.

yılında Mihrişah Sultan Kütüphanesi'ne vakfedildiğine dair bir bilgi mevcuttur. Yazmada bazı sayfaların koştugu ve muhtelif hatların kullanıldığı görülmektedir. Eserin bu nüshasında müstensih hataları bir hayli fazladır. Mesela, bir menzil adı olan Nebk kelimesinde “be” harfi yerine “ye” yazılmıştır. Hâzır sözcüğünde “dad” (d/ø) yerine “zı” (z) harfi tercih edilmiştir. Hüsrevpaşa kelimesinde “h” harfi yerine “h” yazılmıştır. Manzumenin sonunda sah yazısının dışında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Daha sonraki varaklarda yer alan bir eserin sonunda 24 Safer 1141/ 29 Eylül 1728 tarihi kayıtlıdır. Buradaki bilgilerden hareketle bu yazmanın 18. asırda kaleme alındığı söylenebilir.

2.1. Eserin Muhtevası

Eser yazma nüshada verilen başlık ve içerikten de anlaşılacağı üzere gidilen menzilleri anlatan bir hac seyahatnâmesidir. Metin hacca gitmek isteyenlerin hangi menzillere uğrayacakları hakkında bilgi ve konaklarda dikkat edilecek hususlara ait çok kısa öneriler içerir. Bu da hac yolculuğuna çıkanlar için menzillerde dikkat etmeleri gereken hususlar hakkında rehber niteliğinde bilgi sağlar. Metin elde olan tek nüshayla oluşturulmuştur. Eserin kompozisyonuna bakıldığında Şam'dan sonraki menzillerin anlatılmak istenmediği görülmektedir. Şam konağı zikredildikten sonra mesnevinin hâtime bölümüne geçilmiştir. Bazı hac menzîl-nâmelerinde sadece Şam ve Mekke arasındaki konakların bahis konusu edildiği görülmüştür. Burada da mevcut yazmadan ve metnin insicamından anlaşıldığı kadariyle Şam'a kadar olan menziller anlatılmıştır.

Eserde nakledildiğine göre, Bahrî hacca gitmeye azmeder ve selam diyarına ulaşmak ister. Allah'ın lutfuna mazhar olan şair yola çıkmaya hazırlanır. Üskadar'a gelen müellif orada bir gece misafir olur. Kervanın ilk menzili olan Kartal'da hacı adayları güzel vakit geçirir. İkinci menzil Gökbuz, diğer konak yeri ise Hersek'tir. Derbend köyüne ulaşan kafilenin bir sonraki durağı Eşrefoğlu Rumî'nin medfun olduğu İznik'tir. Müellif buraya Çin denildiğini de hatırlatmıştır. Bir diğer menzil olan Lefke'nin yakınında güzel bir bölge vardır. Sırasıyla Vezirhanı ve Söğüt'e gelen hacı adayları iki gün sonra Eskişehir'e ulaşır. Kafile onuncu menzil olan Seyyidgazi'deki bir pınarın önünde çadır kurar. Şair daha sonraki konak yeri olan Hüsrevpaşa'nın ahalisini beğendiğini belirtir. Kafile önü sahra, arkası dağ olan Bayat'a uğrar. Bahrî, atlara su verilmeden Bolvadin'den geçilmesini tenbihler. Ona göre on dördüncü yer olan Akşehir'in ulaşımı kolaydır ama daha sonra sıkıntı baş gösterir. Ilgın'a gelen kervan bir müddet burada istirahat eder. Müellif bir sonraki menzil olan Ladik'in ahalisi hakkında bir fikir yürütemez. On yedi günde Konya'ya gelen kafile iki gün burada konaklar. On dokuzuncu menzil olarak Karapınar'a ulaşan kervan Ereğli'ye gelir. Şair Ulukışla'da görülen düşmanın etkisiz hâle getirilmesini söyler. Müellifin aktardığına göre bir sonraki konak yeri olan Çiftehan geceleri güvenilir bir yer değildir. Burada uyuyan kişinin uyandırılması gerekir. Bahrî yirmi üçüncü menzil olan Yaylak'ta ateş yakılmasını tavsiye eder. Daha sonra Çakıd'a gelen kafile sırasıyla Adana, Misis ve Kurtkulağı'na gelir. Burada hırsızların bulunduğu belirten şair kafilenin Payas'a ulaştığını belirtir. Belen'e gelen kervan daha sonra Antakya'ya ulaşır. Burada haydutların gezindiğini belirten şair kafilenin iki gün dinlendiğini söyler. Hacı adayları buradan Zambakiyye'ye daha sonra Şu'ur'a gider. Bu menzilin uğurlu olduğunu belirten şair bir sonraki konak yeri olan Madik'e gelir ve burada yemek yer. Otuz dördüncü menzil olan Hama'da hacılar selamet bulur. Bir sonraki konak yeri olan Hamis'te rezil insanlar etrafta çok gezer. Bir diğer menzil olan İki kapalı'da büyük bir han vardır. Daha sonra Nebk'e gelen kafile burada güzel vakit geçirir ve Kudeyfe'ye gelir. Güvenlikli bir menzil olan bu yerde kılıç kullanmaya gerek yoktur. Kafile otuz dokuzuncu menzil olarak Şam'a ulaşır. Burada toplanan hacılar tekrar yola çıkmak için dizilir. Bu yollara kolaylıkla gelen hacılar Kâbe'ye ulaşmak arzusundadır. Müellif günahkar olduğunu dile getirip Allah'tan mağfiret diler. Şair hamdederek Kâbe'yi ziyaret ettiğini ve Allah'ın lutfuna mazhar olduğunu söyleyerek eserini tamamlar.

2.2. Şekil Unsurları

Hac yolculuğunu anlatan şair, eserini mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Mesnevilerin dibâce, tevhit, münacat, na't, medh-i çehârîyâr, medhiye, sebep-i te'lif, âgâz-ı dâstân ve hâtime bölümlerinden meydana geldiği bilinmektedir. Klasik Türk edebiyatı metinleri arasında geleneğin dışına çıkılarak bütün bölümleri içermeyen mesnevilerin yazıldığı görülmektedir. Eldeki nüshaya istinaden Bahrî de geleneğe bağlı kalmayıp metne asıl konunun işlendiği bölüm olan âgâz-ı dâstân bahsinden başlamıştır. Müellif yolculuğa azmettiğini ve ilahî emre icabet ettiğini ifade ederek esere giriş yapar:

‘Azîmet eyledüm Beytü'l-harâm'a
Ki vâsıl olmağa dârü's-selâma (b. 1)

Bi-ḥamdi'llāh beni da'vet idüp Ḥaḳ
İcābet eyledüm emre muḥaḳḳaḳ (b. 2)

Hemān-dem 'azm-i rāha ḥāzır oldum
Ḥudānuñ lutfuna ben nāzır oldum (b. 3)

Hac seyahatinin konu edildiği bu mesnevi eldeki nüshaya göre 57 beyit olup aruzun Mefā' ilün Mefā' ilün Fe'ülün kalıbı ile yazılmıştır. Müellif ahengi sağlamak için kafiye, ek ve kelime halindeki rediflere yer vermiştir:

Ḳamu ḥüccācı yā Rab mağfıret it
Kerımsin yā İllāhı mekremet it (b. 54)

Yedincide **Veziḫanı**'na varduḳ
Sürüp geldük biraz yolu aparduḳ (b. 14)

Bahrî, kafiye türlerinden mücerred ve mürekkeb kafiye türleri tercih etmiştir. Özellikle mürekkeb kafiye çeşitlerinde mürdefe daha çok yer vermiştir. Aşağıda sırasıyla mürdef, müesses ve mukayyed kafiye türlerine örnekler gösterilmiştir:

Ḳonup ol gıce olduḳ anda mihmān
Şafā vü zevḳ idüp anda firāvān (b. 6)

Bi-ḥamdi'llāh kıluḫ beytüñ ziyāret
İrişdi baña lutfuñdan 'ināyet (b. 57)

Ṭoḳuzuncuda irdük **Eskişehir'e**
İki günde alındı anda behre (b. 16)

Yukarıda bahsedildiği gibi müellif sadece revî harfî ile yapılan mücerred kafiye türünü de kullanmıştır. Aşağıdaki beyit bu kafiye türüne örnektir:

Bi-ḥamdi'llāh beni da'vet idüp Ḥaḳ
İcābet eyledüm emre muḥaḳḳaḳ (b. 2)

2.3. Dil ve Üslup

Şair eserini hacı adaylarına hac konakları hakkında rehber nitelikli bilgiler vermek için kaleme almıştır. Bu gibi metinlerde genele hitap etmek için yalın bir anlatım tercih edilir. Bahrî de bu eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Metinde yer alan Arapça ve Farsça kelimeler daha çok bilinen sözcüklerden seçilmiştir. Ayrıca bu dillerdeki terkiplerin sayısı azdır:

Sekizinci konağımız **Söğüt**'dür
Ṭarîḳ ehline bu yollar öğüdür (b. 15)

Yigirmi ikisinde **Çifteḫān**'dur
Gıce bunda uyuyanı uyandır (b. 29)

Müellif, metnin birkaç yerinde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı ekleri tercih etmiştir. Birinci şahıs eki -ın/-in ve birinci çokluk şahıs eki olarak da -vuz/-vüz eki kullanılmıştır. Yine öğrenilen geçmiş zaman eki olan -updur/-üpdür ve emir ikinci şahıs eki -gıl/-gil tercih edilmiştir:

Otuzuncu konaḳ bu şehır **olupdur**
Ḳamu ḥüccāc iki gün otur**updur** (b. 39)

Görelüm beyt-i Ḥaḳḳ'ı bu göz ile
Murāda ire**vüz** anda öz ile (b. 53)

Selām virdük hep aldılar selāmı

Didiler nicesiz virgil peyâmı (b. 50)

Şair, aruza fazla hâkim olmadığı için bazı hecelerde zihafa ve sıklıkla imaleye başvurmuştur. Müellif, genellikle beyitlerin ilk mısrasında gidilen menzillerin ismini ve kaçınıcı konak olduğunu söylemiştir. İkinci mısradaki ise bu yerler hakkında kısa bilgiler nakletmiştir. Bahrî, hac yolculuğunu tasvir ettiği bu manzumenin sonunda mahlasını zikretmiştir:

Pes on birde varup **Hüsrevpaşa**'ya
Ahâlisi güzel çoklar yaşaya (b. 18)

Yigirmi üçde menzil oldu **Yaylak**
Ateş yak bunda sen gel çağağın çağa (b. 30)

Gidüp altıncı menzil oldu **Lefke**
Ağar kırbında var güzelce bölge (b. 13)

Huşuşan Bahri-i mücrim kılunı
Müyesser kııl aña cennet yolunı (b. 55)

3. Sonuç

Kervanlarla hac seyahati gerçekleştiren bazı Osmanlı müellifleri, bu yolculuğu tasvir ederek izlenimlerini nakletmişlerdir. Hac konulu metinler arasında güzergâhlardaki konaklarla ilgili bilgiler ihtiva eden menzîlâmeler sayıca fazladır. Hac seyahati sırasında uğradığı menzilleri bahis konusu eden şairlerden biri de Bahrî'dir.

Biyografik ve bibliyografik kaynaklar incelendiğinde Bahrî mahlaslı birçok şaire rastlanmaktadır. Bu şairler hakkında verilen bilgilerde hac seyatini kaleme alan bir müelliften bahsedilmez. Bu mahlası kullanan şairlerinden sadece Yusuf Bahrî'nin hac vazifesini yerine getirdiğine dair bir bilgi mevcuttur. Ayrıca yazma nüshada eserin yazım tarihi ve müellifi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nâkıs malumat neticesinde şairin hayatına dair bir şeyler söylemek pek mümkün değildir. Kervanın Halep'e uğramamasından dolayı şairin 17. asırdan sonra yaşadığı düşünülmektedir. Ayrıca metinden hareketle şairin hac vazifesini yerine getirdiği bilinmektedir. Şair, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı manzumesinde geleneğin dışına çıkarak klasik bir mesnevîde olması gereken bölümlerin tamamına yer vermemiştir. Müellif, eserinde özellikle herkesin anlayabileceği şekilde sade ve yalın bir dil tercih etmiştir. Bahrî, Üsküdar ile Şam arasındaki otuz dokuz konağı bahis konusu ettiği eserinde uğradıkları menzillerin adını zikretmiş ve bu yerler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Müellif daha çok gidilen menzilin önemli gördüğü özelliğine değinmiştir. Bunlar arasında konağın durumu ve güvenliği, hanlar ve ziyaret mekânları gibi hususlarda bazı malumat mevcuttur. Eser Üsküdar ile Şam arasındaki hac menzillerinin isimlerini barındırması, konaklar hakkında tanıtıcı bilgiler vermesi ve bir yolculuğu tasvir etmesi açısından önem arz etmektedir.

4. Metin

[14a]

Üsküdar'dan Şâm-ı Şerîf'e Varınca Yolda Vâkı' Olan Konaqlardur 'Ale't-tertib Tahrîr ü İnşâ'
Olındı

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün]

- 1 'Azîmet eyledüm Beytü'l-ħarâm'a
Ki vâşıl olmağa dârü's-selâma
- 2 Bi-ħamdi'llâh beni da' vet idüp Hâk
İcâbet eyledüm emre muħaḳḳaḳ
- 3 Hemân-dem 'azm-i râha ħâzır oldum
Ĥudânuñ luḫfuna ben nâzır oldum
- 4 İrişdi luḫf-ı Hâk'dan baña tevfiḳ
Revân olmaḳ oldu baña taḫḳîḳ
- 5 Geçüp ħüccâc ile pes Üsküdar'a
Tevekkül eyledük Perverdigâr'a
- 6 Ķonup ol gice olduḳ anda miħmân
Şafâ vü zevḳ idüp anda firâvân
- 7 Pes andan naḳl idüp olduḳ revâne
Müyesser ide Hâk girü ḳalana
- 8 Evelki menzîlimüz oldu **Ķartal**
Selâmet birle olduḳ anda ħoş-ħâl
- 9 İkinci menzîlimüz **Gökbuz**'dür
Ķamu ħüccâc biri birin gözedür
- 10 Üçünci menzîlimüz oldu **Hersek**
Şevâb artar ne deñlü biz gidersek
- 11 Göçüp anda budur dördünci menzîl
Ki **Derbend** köyi dirler buña enzil
- 12 Beşinci bu Çin⁸ **İzniḳ**'ün yolıdur
Ki EşrefoḒlu anda bir velîdür
- 13 Gidüp altıncı menzîl oldu **Lefke**
Aḳar ḳurbında var güzelce bölge
- 14 Yedincide **Veziḫânı**'na varduḳ
Sürüp geldük biraz yolu aparduḳ
- 15 Sekizinci konaḒımız **Sögüt**'dür
Ṭariḳ ehline bu yollar ögütdür

⁸ Bu şehre Çin de denilmektedir. Bk. Yılmaz, age., s. 118.

- 16 Tokuzuncıda irdük **Eskişehir'e**
İki günde alındı anda behre
- 17 Onuncı **Seydgazi'**⁹ varıldı
Piñar öninde çadırlar kuruldı
- 18 Pes on birde varup **Hüsrevpaşa'**ya
Ahālisi güzel çoğlar yaşaya
- [14b]
- 19 **Bayat** dirler on ikinci konağa
Öñi şahrādur anuñ ardı tağa
- 20 On üçüncü konağdur **Bolavadin**
Geç andan turma atuñ şulamadın
- 21 Çün on dördüncü menzil **Akşehir'**dür
Yolu āsāndur ammā pek zehirdür
- 22 Göçüp andan sürüp **Ilgın'a** varduğ
Biraz ārām idüp anda oturduğ
- 23 On altıncı konağın adı **Ladik**
Ahālisi nicedür bilemedük
- 24 İrişdük **Konya'**ya on yedi günde
İki gün oturağ itdük biz anda
- 25 Oradan naql olındı **İsmil'e** bil
Ki on sekizde menzil oldu İsmil
- 26 **Karapınar'a** varduğ on tokuzda
Bu yollara türedi el topuzda
- 27 Yigirminci konağ oldu **Eregli**
İçinde nām-dārān var gerekli
- 28 Yigirmi birde menzil **Ulukışla**
Bulursañ düşmeni bu yolda şişle
- 29 Yigirmi ikisinde **Çiftelān'**dur
Gice bunda uyuyanı uyandur
- 30 Yigirmi üçde menzil oldu **Yaylak**
Ateş yağ bunda sen gel çağmağın çağ
- 31 Yigirmi dördde **Çakıd** menzlimüz
Bu yolda yā İllāhī tut elimüz
- 32 **Adana** şehrini gördük gidişde
Aña dağil olup yigirmi beşde
- 33 Yigirmi altıda varduğ **Misis'e**

⁹ Vezin gereği “Seyyidgazi” “Seydgazi” olarak okunmuştur.

- Nazar itme bu yolda sen hasîse
- 34 Yigirmi yedi menzil **Kurtkulağı**
Bu yollarda şoyar hırsız ulağı
- 35 Yigirmi sekiz olduğda konaqlar
Payas şehrine ulaşur ulaqlar
- 36 Payas şehri büyük bir evc şuda
Bu yollarda harâmî çok puşuda
- 37 **Beleñ** dirler yigirmi tokuzuncı
Şağın kimseye bunda etme renci
- 38 Ki **Antakıya**'dır bundan ötesi
Harâminüñ gezer bunda çetesi
- [15a]
39 Otuzuncı konağ bu şehri olupdur
Kamu hüccâc iki gün oturupdur
- 40 Göçüp andan görindi **Zanbağiyye**
Otuz birde yol az kaldı bağiyye
- 41 Otuz ikinci menzil bu **Su'ür**'dur
Bu yol bize mübarekdür uğurdur
- 42 Otuz üçüncide varduğ **Madîğ**'a
Konup anda çün el şunduğ azığa
- 43 Otuz dördüncü menzil bil **Hamâ**'dur
'Arab bu yolda hüccâcı kâmadur
- 44 Meger tevfiğ ola Hâğ'dan 'inâyet
Ki hüccâc bula anlardan selâmet
- 45 **Hamîş** dirler otuz beşinci menzil
Bu eñrâfda gezer çokdur erâzil
- 46 Otuz altıncısı **İkiğapılı**
İçinde var büyük hânı yapılı
- 47 Otuz yedincisi **Nebk** dirler adın
Bu yoluñ sen alagör zevğ u dadın
- 48 Otuz sekizde menzildür **Kudeyfe**
Emînlikdür bu yol yapışma seyfe
- 49 Otuz tokuzda irdük çünki **Şâm**'a
Kamusı durdı hüccâca selâma
- 50 Selâm virdük hep aldılar selâmı
Didiler nicesiz virgil peyâmı
- 51 Bi-ğamdi'llâh selâmet birle geldük
Tarîğ-i hacca gitmege düzüldük

-
- 52 Hüdā luṭfiyla ola bu yollar āsān¹⁰
Ki ārzūmuz olupdur beyt-i Raḥmān
- 53 Görelüm beyt-i Haḫḫ'ı bu göz ile
Murāda irevüz anda öz ile
- 54 Ḳamu ḥüccācı yā Rab mağfired it
Kerīmsin yā İlāhī mekremet it
- 55 Ḥuşuşan Baḫri-i mücrim ḳulunı
Müyesser ḳıl aña cennet yolunı
- 56 Vire imān ile cānın ilāhī
Bu 'āşī mücrimūñ sensin penāhı
- 57 Bi-ḫamdi'llāh ḳılup beytūñ ziyāret
İrişdi baña luṭfuñdan 'ināyet

¹⁰ Bu mısradā vezin aksamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. H. (2012). Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'inin Edirneli Nâtk'ın Tuhfetü'l-Haremeyn'ine Etkisi: Hikâyeler, Gelenekler, İnanışlar.... *Millî Folklor*, 24 (95): 9-22.
- Armağan, A. L. (2000). XVII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller (=Menâzilü'l-Hacc). *Osmanlı Araştırmaları*, XX: 73-118.
- Atalar, M. (2015). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*. Ankara: DİB Yayınları.
- Bahrî, *Üsküdar'dan Şam'a Kadar Konaklar*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, 322/5.
- Bayram, Y. (2014). "Bahri, Köprüvî Yûsuf Bahrî bin Mehmed," Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahri-koprivi-yusuf-bahri-bin-mehmed_adresinden_10_05_2020_tarihinde_erisildi.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çınar, Y. (2013). *Bahrî Çelebi Söz ü Sâz-ı 'İrfân*. Wien: Universität Wien.
- Donuk, S. (2017). Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnâmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41: 13-38.
- Donuk, S. (2017). Sulhi'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18: 85-118.
- Donuk, S. (2019). Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28: 123-169.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk Şairleri* (2. Cilt). İstanbul.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (9. Kitap). (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gül, Â. (2006). Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menasik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harman, Ö. F. (1996). "Hac". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 382-386), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlgürel, S. (1975). Abdurrahman Hibri'nin Menâsik-i Mesâlik'i. *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6: 111-128;
- İlgürel, S. (1976). Menâsik-i Mesâlik. *İÜEF Tarih Dergisi*, 30: 49-54.
- İpekten, H.; İsen, M.; Toparlı, R.; Okçu, N. ve Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kiraz, S. (2020). Fethî'nin Manzum Menâzil-i Hacc'ı. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, 18: 310-334.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerîfe*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özcan, A. (1996). "Hac Osmanlı Dönemi". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 400-408), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). Bahri Efendi'nin Letâifnâme'si ve Letâifnâme'sinden Mizah Örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59: 75-96.
- Sak, İ. ve Çetin, C. (2005). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19: 199-260.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî*, (I. Cilt). (Haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Yazıcı, H. (2009). "Seyahatname". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 9-11), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, F. B. (2018). *Hac Menzîlnamelerinde Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Simurg Yayınları